

กลยุทธ์ตอบโต้ความเป็นคนชายขอบในเรื่องสั้นรางวัลนายอินทร์อะวอร์ด

Strategies of Marginal People Responses in Short Stories of The Naiin Award

มิ่งมนัสชน จังหาร* Mingmanuschon Changharn

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาตัวละครอีสานกับการตอบโต้ความเป็นคนชายขอบในเรื่องสั้นรางวัลนายอินทร์อะวอร์ด เพื่อให้เห็นวิธีที่ตัวละครอีสานใช้ตอบโต้ความเป็นคนชายขอบว่าเป็นอย่างไร รวมถึงศึกษาว่านักเขียนมีกลยุทธ์ตอบโต้ความเป็นคนชายขอบอย่างไร ผลการศึกษาพบว่า ตัวละครอีสานในเรื่องสั้นมีการตอบโต้ความเป็นคนชายขอบ 2 วิธี คือ 1) ตัวละครอีสานในเรื่องสั้นมีความทะเยอทะยานที่จะศึกษาเล่าเรียนในระดับที่สูงขึ้น เพื่อจะประกอบอาชีพที่สามารถเลี้ยงดูตัวเองและดูแลครอบครัวได้ ไม่ต้องตกเป็นลูกจ้างหรือแรงงานราคาถูก 2) ตัวละครอีสานได้สร้างความหมายให้กับตัวเอง เพื่อที่จะเป็นพลังในการต่อสู้กับศูนย์กลางและอำนาจรัฐ รวมไปถึงสร้างความหมายใหม่ให้กับความเป็นเมืองและความชนบท ตัวละครอีสานมีการปฏิเสธเมืองหลวงแล้วหันมายอมรับและให้คุณค่ากับต่างจังหวัดหรือชนบท เมืองไม่ใช่ภาพของความสวยงามอย่างที่เคยฝันอีกต่อไป ในส่วนของกลยุทธ์ของนักเขียนนั้น พบว่านักเขียนมีการตอบโต้ความเป็นคนชายขอบ 2 วิธี คือ 1) ผ่านการบรรยายหรือบทสนทนาที่ดูทั้งรุนแรง ประชดประชัน กระแทกกระทั้น น่าเสียดที่แสดงออกดูเหมือนจะตอกย้ำ น้อยเนื้อต่ำใจ 2) ผ่านการบรรยายหรือบทสนทนาที่ดูอ่อนโยน ประณีประนอม แต่ก็เป็น้ำเสียงที่แฝงไว้ด้วยความเห็นอกเห็นใจและเข้าใจอยู่ในที่ วิธีการตอบโต้ทั้งสองของผู้เขียน แม้เป็นการตอบโต้ที่มีลักษณะแตกต่างกัน แต่เป็นการตอบโต้ความเป็นคนชายขอบของตัวละครอีสานด้วยท่าทีและน้ำเสียงที่จริงจังและจริงใจ

คำสำคัญ: ตัวละครอีสาน, การตอบโต้ความเป็นคนชายขอบ, เรื่องสั้นรางวัลนายอินทร์อะวอร์ด

* เจ้าหน้าที่บริหารงานทั่วไป คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
general administrative staff, Faculty of Law, Mahasarakham University

Abstract

This research article is aimed to study Isan characters and marginal people responses in short stories of the Naiin award in order to visualize the methods that Isan characters respond marginal people and to study author's techniques of marginal people responses.

The results of the study of Isan characters and marginal people responses revealed as follow: 1) Isan characters in short stories of the Naiin award were ambitious to study in higher education to have a good career so that they could raise their family well and avoid to be employed as a cheap labour. 2) Isan characters had created their meanings to struggle with state power and created new meanings of urbanization and ruralization. Isan characters rejected the capital and realized to accept the value of rural because the gorgeous society was a dream. The results of author's techniques of marginal people responses revealed as follow: 1) Responses through violent, ironic, and sarcastic description or conversation with hurtful and waspish tone. 2) Responses through gentle and compromising description or conversation with sympathetic tone. As the results, two methods of marginal people responses were different. However, marginal people responses of Isan people were serious and sincere.

Keywords : *Isan people, marginal people responses, short stories of the Naiin award*

บทนำ

ความเป็นชายขอบ หมายถึง สถานะของการถูกกำหนดตัวตนในมิติสังคมอีกรูปแบบหนึ่งให้มีความสำคัญเป็นเพียงกลุ่มหรือบุคคลซึ่งถูกลดคุณค่าจากตัวตนที่แท้จริงไปจากกลุ่มใหญ่ในสังคมโดยกระบวนการของอำนาจที่มาจากศูนย์กลาง ด้วยนิยามข้างต้นจึงทำให้ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสานมีสถานะของความเป็นชายขอบ ด้วยที่ตั้งทางภูมิศาสตร์อยู่ห่างไกลจากศูนย์กลาง จึงทำให้อีสานไม่ได้รับการพัฒนาหรือพัฒนาอย่างล่าช้า คนอีสานจึงถูกมองว่าเป็นคนโง่ ไม่เท่าทันคน ยากจนแร้นแค้น สุจิตต์ วงษ์เทศ (2549 : 44) ได้ให้ความหมายของคนอีสานหรือชาวอีสานว่า คนอีสานหรือชาวอีสาน ไม่ใช่ชื่อชนชาติหรือเชื้อชาติเฉพาะของอีสาน แต่เป็นชื่อทางวัฒนธรรม มีที่มาจากภูมิศาสตร์บริเวณที่เรียกอีสานหรือทิศตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย (อันเป็นส่วนหนึ่งของผืนแผ่นดินใหญ่สุวรรณภูมิหรืออุษาคเนย์โบราณ) เลยสมมุติเรียกคนกลุ่มนี้อย่างรวมๆ กว้างๆ ว่า ชาวอีสานหรือคนอีสาน ดังนั้นตัวละครอีสานจึงหมายถึงคนที่มีภูมิลำเนาอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

จากอดีตจนถึงปัจจุบัน ในวรรณกรรมมีตัวละครอีสานมากมายที่มีสถานะยากจน ต้องต่อสู้ดิ้นรนเพื่อหนีไปจากความยากจนแร้นแค้นอัตคัด บ้างถูกกระทำจากอำนาจรัฐ และถูกกดขี่ข่มเหงจากผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่า ตัวละครอีสานเป็นตัวละครที่ติดอยู่กับความลำหลังไม่ทันสมัย เป็นคนบ้านนอกคอกนาที่ถูกกดขี่ให้มีสถานะด้อยต่ำ ถูกมองว่าแปลกแตกต่างไปจากคนอื่น ด้วยสำเนียงการพูดและท่าทางการแสดงออก ตัวละครอีสานในงานวรรณกรรมจึงมีสถานะเป็นพลเมืองชั้นสอง ไม่ได้รับความเท่าเทียม เป็นคนชายขอบของสังคม ถูกปล่อยปละละเลย ตัวละครอีสานหลายตัวยอมจำนน ยอมรับชะตากรรม ทว่าก็มีตัวละครอีสานอีกไม่น้อยเช่นกันที่ลุกขึ้นมาต่อสู้หรือตอบโต้สิ่งที่ไม่เป็นธรรม ไม่ยอมถูกเอารัดเอาเปรียบหรือถูกกดขี่ข่มเหง ปฏิเสธความหมายหรือนิยามเดิมๆ ที่ถูกให้ไว้ ตัวละครอีสานที่ไม่ยอมจำนนหรือตัวละครอีสานที่ลุกขึ้นมาโต้ตอบเหล่านี้ เป็นเรื่องที่น่าสนใจและศึกษาอย่างยิ่งในแง่ของวิธีการตอบโต้ความเป็นคนชายขอบ โดยเฉพาะในงานวรรณกรรมประเภทเรื่องสั้นที่มุ่งนำเสนอแนวคิดและแก่นเรื่อง หรือประเด็นที่ต้องการสื่อสารอย่างรวดเร็ว

ผู้วิจัยเลือกศึกษาตัวละครชายขอบหรือตัวละครอีสานในเรื่องสั้นรางวัลนายอินทร์อะวอร์ด โดยเรื่องสั้นรางวัลนายอินทร์อะวอร์ดนั้นเป็นเรื่องสั้นที่นักเขียนนักอ่านวรรณกรรมทั้งหลายให้ความสนใจ โดยเฉพาะเรื่องสั้นที่ได้รับรางวัลและเรื่องสั้นที่เข้ารอบสุดท้าย ซึ่งมีความหลากหลายและเปิดโอกาสให้นักเขียนทั้งหน้าเก่าหน้าใหม่ได้แสดงผลงานเข้ามาประกวดรวมทั้งเป็นเวทีประกวดเรื่องสั้นที่เข้มข้น โดยมีกรรมการพิจารณาทั้งรอบแรกและรอบสุดท้ายก่อนจะประกาศผล นั่นจึงทำให้รางวัลเรื่องสั้นรางวัลนายอินทร์อะวอร์ด ที่ผ่านการ

คัดเลือกมาตีพิมพ์นั้นได้รับการพูดถึง รวมทั้งวิพากษ์วิจารณ์กันอย่างแพร่หลาย ผู้วิจัยได้เลือกวิเคราะห์ในประเด็นของตัวละครอีสานกับการตอบโต้ความเป็นคนชายขอบในเรื่องสั้น เพื่อให้เห็นวิธีที่ตัวละครอีสานใช้ตอบโต้ความเป็นคนชายขอบ โดยได้ทำการวิเคราะห์เรื่องสั้นจำนวน 3 เรื่อง คือ 1) เรื่องสั้น ดาวหลังม่าน ของ มะลิ ณ อุษา ซึ่งมีตัวละครอีสานชื่อ “คำนาง” หญิงสาวที่เดินทางเข้าสู่เมืองหลวงโดยฝันว่าจะเป็นดาราและยกฐานะของตัวเอง สามารถเลี้ยงตัวครอบครัวที่อยู่ต่างจังหวัดได้ 2) เรื่องสั้น ขำบายตีบ ของ เสาวรี ซึ่งเล่าถึง “ณัฐ” หนุ่มอีสานที่ไปทำงานเกาะสมุย แล้วเกิดพบรักกับหญิงสาวที่เป็นคนกรุงเทพฯ วันหนึ่งทั้งสองได้ตัดสินใจที่จะกลับมาประกอบอาชีพชาวนาที่บ้านเกิดของณัฐ 3) เรื่องสั้น ฆาตกร ของ วิชยากร ไสวัตร ที่เล่าถึง “เต่าจ๋า” เต่าชราชาวอีสานที่ต่อสู้กับนโยบายของรัฐและผู้มีอำนาจในกรณีการเปิด-ปิดเขื่อนซึ่งเป็นพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน แม้เรื่องสั้นทั้งสามเรื่องจะมีโครงเรื่องและเนื้อหาที่แตกต่างกัน ทว่าก็มีลักษณะร่วมคือ มีตัวละครหลักที่เป็นคนอีสานเป็นตัวละครเดินเรื่อง และมีลักษณะที่ต้องดิ้นรนต่อสู้ เพื่อที่จะมีชีวิตที่ดีขึ้น ต่างถูกกระทำจากคนที่มีอำนาจเหนือกว่า ถูกกีดกันให้เป็นคนอื่น จนต้องลุกขึ้นมาตอบโต้ ด้วยกลวิธีต่างๆ ดังจะได้กล่าวถึงต่อไป

แนวคิดเกี่ยวกับความเป็นชายขอบ

มโนทัศน์เรื่องภาวะการเป็นคนชายขอบ (Marginality) ถูกนำมาศึกษาในหลายสำนักคิดและถูกใช้อธิบายถึงกลุ่มคนในหลายบริบทของสังคม ทั้งในระดับชุมชนและระดับโลก แนวคิดความเป็นชายขอบเป็นแนวคิดที่สำคัญและมีอิทธิพลต่อแวดวงวิชาการในสังคมศาสตร์ปัจจุบัน Robert Ezra Park (สุริชัย หวันแก้ว. 2546: 14; อ้างอิงจาก Robert Ezra Park. 1928 Human Migration and the Marginal Man. p. 33) ซึ่งเป็นนักสังคมวิทยาในสำนักชิคาโกกลุ่มแรกในวงวิชาการสังคมศาสตร์ตะวันตกที่เริ่มใช้คำว่า “Marginal” เป็นมโนทัศน์ในการศึกษากลุ่มคนในสังคม เขาใช้คำว่าคนชายขอบอธิบายกลุ่มคนอพยพ ซึ่งให้ความหมายว่า ภาวะการกลายเป็นคนชายขอบเป็นคุณลักษณะของคนอพยพที่มีวัฒนธรรมผสม คนซึ่งอยู่ร่วมกับวัฒนธรรมกับกลุ่มสังคมสองกลุ่มที่แตกต่างและมีท่าทีแยกตัวออกจากสังคมที่เป็นผลมาจากภาวะชายขอบของเขาเอง ซึ่งความแตกต่างนี้ทำให้พวกเขากลายเป็นคนแปลกหน้าและเป็นคนชายขอบในสังคมใหม่ อนึ่ง นักคิดในสำนักชิคาโกนี้มีวิธีการศึกษาแบบสังคมวิทยาเมืองที่มุ่งเน้นความสนใจต่อพฤติกรรมของมนุษย์ในสภาพแวดล้อมแบบเมืองคือ รูปแบบวิถีความสัมพันธ์ของชีวิตรูปแบบหนึ่ง การศึกษาสังคมเมืองของสำนักนี้ จึงเป็นการเก็บข้อมูลจากงานภาคสนามของชีวิตคนในกลุ่มต่างๆ และศึกษาปฏิบัติการรับรู้ในความเป็นตัวตนของกลุ่มที่ศึกษาโดยผ่านมุมมองของคนกลุ่มอื่นในสังคม

พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2524: 166) ได้ให้ความหมายของกลุ่มชายขอบไว้ว่า “กลุ่มชายขอบ” (Marginal People) หมายถึง การอยู่วนนอก การไม่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงในการคิดหรือตัดสินใจ กลุ่มที่ยังไม่ถูกกลืนเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มใหญ่อย่างสมบูรณ์ กลุ่มที่ละทิ้งวัฒนธรรมเดิมของตนไปบางส่วน และยังไม่ได้เป็นที่ยอมรับอย่างสมบูรณ์ในวัฒนธรรมใหม่ที่กลายมาเป็นวิถีชีวิตของตน คำนี้มักจะนำมาใช้กับกลุ่มคนที่อพยพย้ายเข้ามาอยู่ใหม่ ในกลุ่มคนนี้จะมีความวัฒนธรรมใหม่ๆ ผสมกันมากมาย ดังนั้น ทัศนคติ คุณค่า และแบบอย่างพฤติกรรมที่แสดงออกมาจึงมิได้มีลักษณะของวัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่ง

ส่วน สุริยา สมุทคุปต์ และพัฒนา กิติอาษา (2542: 21) ได้ให้ความหมายของชายขอบว่ากลุ่มคนที่มีชีวิตอยู่กึ่งกลางหรือห่างไกลศูนย์กลางทั้งทางภูมิศาสตร์และสังคม วัฒนธรรม ในทางภูมิศาสตร์ “คนชายขอบ” มักจะเป็นกลุ่มคนที่ต้องย้ายออกจากภูมิลำเนาดั้งเดิมด้วยเหตุผลทางธรรมชาติ เศรษฐกิจ การเมือง และสังคมวัฒนธรรม การตั้งถิ่นฐาน การประกอบอาชีพ หรือวิถีชีวิตของคนกลุ่มนี้ต้องเผชิญกับการแก่งแย่งแข่งขันเพื่อเข้าถึงทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด เกิดการกีดกันและเอารัดเอาเปรียบจากคนกลุ่มใหญ่ซึ่งอยู่อาศัยในดินแดนหรือเขตภูมิศาสตร์นั้นมาก่อน ในทางสังคมวัฒนธรรม “คนชายขอบ” ย่อมกลายเป็นคนกลุ่มน้อยในสังคมใหม่ วัฒนธรรมประจำกลุ่มจึงเป็นวัฒนธรรมย่อยที่ไม่ได้รับการยอมรับหรือได้รับการเลือกปฏิบัติจากผู้คนในกระแสวัฒนธรรมหลัก ลักษณะของกลุ่มประชากรชายขอบอาจแตกต่างจากประชากรส่วนใหญ่ในแง่ชาติพันธุ์ ศาสนา อุดมการณ์ การศึกษา ฐานะทางเศรษฐกิจ และชนชั้น ในสังคมตัวอย่างประชากรชายขอบ ได้แก่ ชนกลุ่มน้อย ผู้อพยพ ประชากรที่อาศัยอยู่ในสลัม ชาวนาชาวไร่ในชนบท โสเภณี แรงงานไร้ทักษะฝีมือ แรงงานข้ามชาติ ฯลฯ การเรียนรู้ การปรับตัว และการดิ้นรนเพื่อที่จะเอาตัวรอดหรือมีชีวิตอยู่ภายใต้สภาพการณ์ดังกล่าวจึงเป็นสาระสำคัญของวิถีชีวิตของประชากรที่อาศัยอยู่ในวัฒนธรรมชายขอบ

จากความหมายที่ สุริยา สมุทคุปต์ และพัฒนา กิติอาษา ได้ให้ไว้ มีความเหมือนและสอดคล้องกับความหมายของ ชูศักดิ์ วิทยาภัก (254: 17-18) ที่บอกว่า ความเป็นชายขอบ (Marginality) หมายถึงผู้คนที่ด้อยอำนาจ (The Powerless) คนที่ตกเป็นเบี้ยล่าง (The Subordinate) ของคนกลุ่มใหญ่และคนยากไร้ (The Have-nots) และเมื่อคนเหล่านี้เป็นคนชาติพันธุ์ คนกลุ่มน้อย เพศที่สาม และไม่มีตำแหน่งแห่งที่ในสังคม หรือเรียกรวมๆ ว่ามีสถานะเป็น “คนอื่น” (The Others) อีกด้วยแล้ว จึงทำให้คนเหล่านี้ตกอยู่ในสถานการณ์ที่ถูกกีดกันออกซ้ำแล้วซ้ำเล่า (Multiple Exclusions) หรือเป็นคนชายขอบในพหุมิติ (Multiple Marginalities) จึงแทบจะกล่าวได้ว่าศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ของคนเหล่านี้เท่ากับศูนย์

ขณะที่ Seymour (1986 อ้างถึงใน สุริยา สมุทคุปดี และพัฒนา กิติอาษา. 2542) ได้อธิบายถึงลักษณะชายขอบว่า เป็นกลุ่มประชากรที่อาศัยอยู่ห่างไกลศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม คนกลุ่มนี้ขาดอำนาจต่อรอง ขาดการศึกษา ขาดเครื่องมือที่จะเข้าถึงอำนาจ และถูกกีดกันออกนอกระบบ การต่อรอง อำนาจและการจัดสรรทรัพยากร อำนาจและความมั่นคงในสังคม ลักษณะประชากรกลุ่มชายขอบอาจแตกต่างจากประชากรส่วนใหญ่ของสังคมในแง่ของชาติพันธุ์ ศาสนา อุดมการณ์ การศึกษา ฐานะทางเศรษฐกิจ และชนชั้นทางสังคม ฯลฯ ตัวอย่างของประชากรชายขอบ ได้แก่ ชนกลุ่มน้อย ผู้อพยพ ประชากรที่อาศัยอยู่ในสลัม ชาวนา ชาวไร่ในชนบท โสเภณี แรงงานไร้ทักษะ แรงงานข้ามชาติ ฯลฯ ความหมายเหล่านี้สอดคล้องเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับความหมายของคนชายขอบที่ อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ (2542) นิยามว่า คนชายขอบก็คือคนจน โดยคนเหล่านี้ถูกถีบให้กระเด็นออกไปติดอยู่ตรงชายขอบโดยอำนาจรัฐ ซึ่งอำนาจรัฐได้เลือกไว้แล้วว่าใครควรอยู่ชายขอบของรัฐ หรือใครควรจะยืนอยู่ตรงใจกลางของทรัพยากรรัฐ เพื่อการมีผลประโยชน์ร่วมกัน

จากนิยามข้างต้นจะเห็นได้ว่า ตัวละครอีสานคือตัวละครชายขอบที่ถูกนิยามไว้ด้วยพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ ที่อยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางอย่างเมืองหลวงหรือกรุงเทพฯ ทำให้พลเมืองประชากรที่เป็นคนอีสานไม่ได้รับการเหลียวแล หรือไม่ได้รับการพัฒนา ไร้โอกาสทางการศึกษา ฐานะยากไร้ จนต้องอพยพออกจากถิ่นฐานที่อยู่อาศัย เพื่อสร้างฐานะและมีความหวังว่าชีวิตจะดีขึ้น ขณะเดียวกันตัวละครอีสานที่อยู่ห่างไกลความเจริญก็ถูกอำนาจรัฐจากส่วนกลางเข้าบริหารจัดการทรัพยากรในพื้นที่ โดยยกเหตุผลของคำว่าพัฒนาขึ้นมาเป็นข้ออ้างในการจัดสรรและดูแลทรัพยากรในพื้นที่ เพราะฉะนั้น ตัวละครที่เป็นชาวอีสาน ไม่ว่าจะตัวละครที่พาตัวเองเข้าสู่ศูนย์กลางอย่างเมืองหลวง หรือตัวละครที่อยู่ในภูมิภาคอีสานเองก็ตาม ต่างถูกกระทำจากอำนาจที่หลากหลาย กดขี่ให้พวกเขาอยู่ในสถานะที่ต่ำกว่า และต้องยอมรับชะตากรรม ตัวละครหลายตัวยอมจำนนต่ออำนาจ ทว่าก็พบตัวละครอีสานที่ลุกขึ้นมาต่อต้าน ตอบโต้ความเป็นคนชายขอบที่ถูกนิยามเอาไว้

จากการศึกษาพบว่า ตัวละครอีสานในเรื่องสั้นมีการตอบโต้ความเป็นคนชายขอบ 2 วิธี คือ 1) ตัวละครอีสานในเรื่องสั้นมีความทะเยอทะยานที่จะศึกษาเล่าเรียนในระดับที่สูงขึ้น เพื่อจะประกอบอาชีพที่สามารถเลี้ยงดูตัวเองและดูแลครอบครัวได้ 2) ตัวละครอีสานได้สร้างความหมายให้กับตัวเอง เพื่อที่จะเป็นพลังในการต่อสู้กับศูนย์กลางและอำนาจรัฐ รวมไปถึงสร้างความหมายใหม่ให้กับความเป็นเมืองและความชนบท และในส่วนของกลวิธีของผู้เขียนในการตอบโต้ความเป็นคนชายขอบ พบว่า ผู้เขียนใช้กลวิธีการเขียนใน 2 วิธี คือ 1) ผ่านการบรรยายหรือบทสนทนาที่ดูทั้งรุนแรง ประชดประชัน กระแทกกระทั้น น้ำเสียงที่

แสดงออกดูเหมือนจะตกย้ำถึงความน้อยเนื้อต่ำใจ 2) ผ่านการบรรยายหรือบทสนทนาที่ดูอ่อนโยน ประณีประนอม แต่ก็เป็น้ำเสียงที่แฝงไว้ด้วยความเห็นอกเห็นใจและเข้าใจอยู่ในที่ ดังที่จะได้กล่าวถึงต่อไป

ความทะเยอทะยานในการศึกษาและภาพของคนอีสานยุคใหม่

ท้องถิ่นภาคอีสานที่ยากจนข้นแค้น ไร้การศึกษา ขาดโอกาสเข้าถึงความเจริญโดยเท่าเทียม ก่อให้เกิดวาทกรรม ‘โง่ จน เจ็บ’ (รีโนทัย สัจจพันธุ์, 2556) และด้วยสภาพแวดล้อมรวมถึงบริบทต่างๆ ที่ต่อยกว่าภูมิภาคหรือพื้นที่อื่น ทำให้คนอีสานถูกมองและถูกแซ่แข็งให้อยู่ในนิยามนั้น จนเมื่อกาลเวลาล่วงมา คนอีสานในยุคปัจจุบันมีการพัฒนา ทั้งความคิด ความเชื่อ และแรงทะเยอทะยาน ที่จะไปให้พ้นจากความหมายที่ได้ถูกนิยามเอาไว้ โดยเฉพาะเรื่องของการศึกษา คนอีสานจำนวนไม่น้อยที่ต้องจากบ้านเกิดเข้าสู่เมืองใหญ่ พลัดพรากจากถิ่นฐานเพื่อทำงานในเมืองหลวง มีอาชีพเป็นลูกจ้างที่แต่ละวันถูกกดขี่ข่มเหง และถูกใช้งานสารพัด คนอีสานไม่สามารถต่อรองหรือเรียกร้องยื่นข้อเสนอดีได้ ทำได้เพียงทำตามคำสั่งของเจ้านาย ทำงานหาเงินแล้วส่งกลับบ้าน ชีวิตความเป็นอยู่ยังอัตคัดขัดสน ไม่มีที่ท่าว่าจะดีขึ้น แต่พวกเขาก็ยังตรากตรำฝืนทนอยู่ เพราะไม่มีทางเลือกใดมากมายนัก พวกเขามีความหวังลมๆ แล้งๆ ว่าวันหนึ่งจะสามารถตั้งตัว มีเงินทอง และกลับคืนสู่บ้านเกิดด้วยความภูมิใจ

ตัวละครอีสานอย่าง “คำนาง” ในเรื่องสั้น ดาวหลังม่าน ของ มะลิ ฦ ุษา เข้ามาในเมืองหลวง ด้วยอยากเป็นดารา เป็นนางละคร หอบความฝันสวยหรูเข้ามาเพื่อที่จะพบว่า แท้จริงแล้วชีวิตไม่ได้เป็นไปอย่างที่วาดหวังทุกอย่าง คำนางต้องทำงานในร้านอาหาร และพบ “คนบ้านเดียวกัน” ที่เข้าเมืองกรุงมาด้วยแรงบีบคั้นจากบ้านนอกขอบชนบท คำนางและเพื่อนร่วมงานคนอีสานคนอื่นๆ มีสถานะไม่แตกต่างกันเลย เป็นลูกจ้างที่ถูกนายจ้างใช้งานหนัก เอาไรต์เอาเปรียบ ต่อว่าต่อขานเมื่อทำงานผิดพลาดหรือล่าช้า และถูกนายจ้าง (ที่ไม่ใช่คนอีสาน) ดุถูกเหยียดหยันความคิดความฝัน รวมทั้งถีนกำเนิด คำนางและแป๋วเป็นเพื่อนสนิทกัน คำนางพยายามบอกแป๋วเสมอว่า การศึกษาเท่านั้นที่จะทำให้แป๋วหลุดพ้นจากบ่วงที่ติดอยู่นี้ได้ การศึกษาเท่านั้นที่จะทำให้แป๋วลืมตาอ้าปากได้ การทะเยอทะยานไขว่คว้าที่จะศึกษาหาความรู้ จึงเป็นการตอบโต้ของคนอีสานที่มีการศึกษาน้อยต่อสถานการณ์และสภาพแวดล้อมที่เป็นอยู่ การศึกษาจึงเป็นเพียงสิ่งเดียวที่จะสามารถยกระดับสถานะความเป็นอยู่ได้อย่างเห็นเป็นรูปธรรม โดยไม่ต้องรอโชคชะตาหรือฟ้าลิขิต

“ทำไมละ แباءก็ยังทำได้นะ ถ้าตั้งใจจริงและขยัน ความไฝ่ฝันกับหัวใจที่ไม่ยอมแพ้เนแบวเป็นสิ่งสำคัญที่สุด ถ้าอยากทำงานออฟฟิศก็เขียนความฝันของเราแปะข้างฝาเอาไว้เลย แต่เราก็ต้องอดทนทำงานหนักไปพร้อมๆ กับเรียนหนังสือให้ได้”

“โรงเรียนอะไรเขาจะมารับคนทำงานหาเช้ากินค่ำอย่างกูวะ” แباءเสียงอ่อนแต่ยังลั่นเลย

“กศน. อย่งไรละแบว ค่าเรียนก็ไม่แพง ไม่เสียเวลาทำงานมาก สอบจบ ม. 6 ได้แล้วก็เรียนมหาลัยเปิด ถ้าแบวเอาจริงนะ อะไรก็หยุดความฝันของเราไม่ได้หรอก แต่ถ้าต้องเจอกับปัญหา ก็อย่ายอมแพ้เน คนเราทำได้ แต่ถอยไม่ได้” คำนางพูดกับเพื่อนด้วยแววตาสุกใส

(ดาวหลังม่าน: 248)

ความทะเยอทะยานในการศึกษาเป็นสิ่งที่จะทำให้ทั้งสองมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น คำนางจึงเป็นตัวละครที่ตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษา เธอวาดหวังว่าเมื่อวันหนึ่งที่เพื่อนของเธอสำเร็จการศึกษา เพื่อนของเธอก็จะได้เป็นสาวออฟฟิศอย่างตั้งใจ ไม่ต้องทนเป็นลูกจ้างที่ถูกขโมยอยู่ทุกวัน การศึกษาจึงเป็นเครื่องมือเดียวที่จะตอบโต้กับผู้ที่กดขี่ข่มเหง เอารัดเอาเปรียบ ทำให้เธอหลุดออกจากวิถีชีวิตที่วนเวียน ซ้ำซาก ไม่ก้าวหน้า

อีสานในปัจจุบันได้เปลี่ยนไปแล้ว พัฒนา กิตติอาษา (2557: 138) ได้กล่าวว่า เมื่อห้าทศวรรษที่แล้ว ชาวบ้านรับรู้โลกภายนอกจากหมอลำ หรือไปเยี่ยมเยียนพูดคุยกับเพื่อนบ้านที่กลับมาจากกรุงเทพฯ แต่ทุกวันนี้ พวกเขาใช้โทรศัพท์มือถือ ดูทีวี ติดตั้งจานรับชมสัญญาณดาวเทียม และสื่อสารออนไลน์ผ่านเครือข่ายคอมพิวเตอร์ สอดคล้องกับภาพของอีสานยุคใหม่ที่ปรากฏในเรื่องสั้น ซำบายดีบ่ ของ เสาวรี โดยเรื่องสั้นเรื่องนี้ได้เล่าถึงตัวละคร “ณัฐ” ซึ่งเป็นคนอีสานที่ทำงานอยู่เกาะสมุย แล้ววันหนึ่งเขากับแฟนสาวชาวกรุงจะกลับอีสานบ้านเกิดเพื่อมุ่งมั่นประกอบอาชีพชาวนา

หล่อนยังไม่ลาออกจากงาน เมื่อถึงฤดูหว่านไถหมอลำออกไปนาทุกวัน ชาวนาสมัยใหม่มีรถไถนาคูโบต้า รุ่นแรงควายแรงคนได้มาก คันนาที่เคยเดินย่ำจนสิ้นเท้าแตก เป็นที่ขับเคลื่อนของมอเตอร์ไซค์ หล่อนเคยอุทานออกมาว่า ไ้หนุ่มชาวนาเก่งมากที่ขี่มอเตอร์ไซค์บนคันนาได้
เตี๋ยวันนี้เราไม่เห็นควายในท้องทุ่ง ควายไม่ต้องไถนา ไม่ต้องนวดข้าว หนุ่มชาวนามีโทรศัพท์มือถือยื่นโทรศัพท์กลางทุ่ง รวมทั้งผม

(ซำบายดีบ่: 77)

จะเห็นได้ว่า ภาพของชาวนาอีสานได้เปลี่ยนไปจากอดีต วิถีชีวิตแบบเดิมๆ ที่เคยเห็นจนชินตาไม่มีอีกแล้ว ชาวนายุกเก่าที่เคยใช้ควายไถนาแทบไม่มีให้เห็น หนุ่มสาวชาวนาไม่ได้เดินหยอกเข้ากันบนคันนาเช่นเคย พวกเขาต่างเร่งรีบ ทุกเวลาวันที่มีค่า พวกเขาติดต่อสื่อสารกันทันทองที่ด้วยโทรศัพท์มือถือ ทำนาด้วยรถไถคูโบต้า นอกจากความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในพื้นที่อีสานแล้ว เราสามารถพบเห็นภาพความเปลี่ยนแปลงของคนอีสานที่พลัดถิ่นไปอยู่ที่อื่นได้อีกเช่นเดียวกัน อย่างภาพคนอีสานที่เข้ามาหากินอยู่บนเกาะสมุยที่ฉันได้อธิบายให้เห็นถึงวิถีชีวิตของคนอีสานที่อาศัยอยู่บนเกาะนี้

ตลอดวันผมพาล่องชมภาพชีวิตของอีสานบ้านเฮาอย่างจุใจ เคยเห็นไหมสาวอีสานผมแดง ปากแดง ใส่เสื้อเปิดอก หลัง ไหล่ ทาเล็บมือเล็บตีนแดงแจ๊ด นั่งกินสุกี้เอ็มเค ยกโทรศัพท์มือถือรุ่นล่าสุด สปีกภาษาอังกฤษกันไฟแลบนะ นี่ถ้าพวกหล่อนไม่วางโทรศัพท์และหันมาเว้าลาวกันอย่างคุเด็ดเค็ดมัน ก็แทบไม่รู้เลยว่านี่คืออีสานบ้านเฮา

(ขำบายดีบี: 72)

จากเรื่องสั้นทั้งสองเรื่องทำให้เห็นว่า คนอีสานนั้นเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตที่เคยเป็น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของค่านิยม ความทันสมัย สิ่งแวดล้อมบริบทรอบข้าง สิ่งเหล่านี้เปลี่ยนแปลงไปตามการพัฒนา ไม่ว่าจะเป็นผลพวงมาจากนโยบายของรัฐ การพัฒนาของเทคโนโลยี หรือความตื่นตัวแสวงหาข่าวสารของผู้คน คนอีสานยุคใหม่ตระหนักรู้ในจุดนี้ และเป็นส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนแปลง พวกเขาจำเป็นต้องพัฒนาตัวเอง ถีบตัวเองออกมาจากความยากจน คนอีสานจึงกระตือรือร้นที่จะรับรู้ข้อมูลข่าวสารใหม่ๆ เท่าทันโลกสมัยใหม่ในยุคปัจจุบัน

การสร้างความหมาย ตัวตน อัตลักษณ์ และพื้นที่ขึ้นมาใหม่

ในเรื่องสั้น ผาตกร ของ วิทยากร ไสวัตร ตัวละครอย่าง “เผ่าจ้ำ” เป็นตัวละครชาวบ้านในหมู่บ้านของภาคอีสาน ที่ต่อสู้กับผู้ที่มีอำนาจของรัฐ ในกรณีของการเปิด-ปิดเขื่อนเผ่าจ้ำเป็นชาวบ้านที่เรียกร้องให้รัฐสนใจปัญหาที่กำลังเป็นอยู่ สนใจศึกษาปัญหาของชาวบ้าน การทำมาหากิน พวกเขาเรียกร้องให้รัฐเปิดเขื่อน เพื่อที่ชาวบ้านจะได้จับปลา เผ่าจ้ำสู้ด้วยวิธีของแก สู้อย่างสงบ เรียกร้องต่อผู้มีอำนาจ ไม่ใช่ความรุนแรง

ในอดีตแม่น้ำเคยเป็นทวารรับจ้างทั้งในเวียดนามและลาว ความที่รอดกลับมาได้ทั้งที่เพื่อน ๆ จากหมู่บ้านละแวกเดียวกันตายหมด ทำให้ชาวบ้านเชื่อว่าแกมีของดี ไม่นานจากนั้นก็ได้เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณและทำพิธีกรรมเกี่ยวกับแม่น้ำเพื่อยังความอุดมสมบูรณ์มาสู่ชีวิตและชุมชน ผู้คนต่างเชื่อว่าแม่น้ำสามารถสื่อสารกับแม่คงคาและเทวดาอารักษ์ได้ ทำให้แม่น้ำสายนี้ไม่เคยแห้งขอดหรือขาดแคลน ปลายนาชนิดหาได้ เหลืออยู่เหลือกิน จนมีคำกล่าวที่ว่าชาวบ้านที่ปลูกข้าวในแม่น้ำ พลันที่แก่โปรยข้าวตอกดอกไม้ลงไป ในแม่น้ำช่วงฝนแรกเท่านั้นเอง ผิวน้ำก็กระเพื่อมยิบยิบราวพยับแดดแผ่วง สีดำเหมือนเงาเมฆเคลื่อนทวนสวนกระแสน้ำขึ้นมา นั่นคือหมู่ปลาจากแม่น้ำโขงที่ว่ายขึ้นมาวางไข่ยังต้นน้ำสาขา เรือเป็นร้อยที่ลอยล่องอยู่ในแม่น้ำไม่เคยมีลำไหนกลับเข้าสู่ฝั่งอย่างว่างเปล่า มีแต่กินน้ำลึกลงไปเป็นครั้งก่อนลำ เพราะน้ำหนักที่เพิ่มขึ้น และส่วนหนึ่งในนั้นได้กลายเป็นศรัทธาไทยไหลมาสู่เรือนหลังใหญ่ของแม่น้ำทำให้ได้กินลิ้นปากท้องจนทำปลาแตกได้เป็นสิบไห

(ชาตกร: 30-31)

การต่อสู้ดิ้นรนหรือการตอบโต้ของคนชายขอบ ไม่จำเป็นต้องเป็นวิธีที่รุนแรงหรือโหดร้ายเสมอไป แต่คนชายขอบเลือกใช้วิธีการตอบโต้ที่หลากหลาย เช่น การสร้างความหมายใหม่ การสร้างตัวตน อัตลักษณ์ หรือสร้างพื้นที่ขึ้นมาใหม่ และเลือกที่จะเรียนรู้หรือสร้างสรรค์เพื่อที่จะปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของสังคมในยุคโลกาภิวัตน์ รวมถึงธำรงรักษาไว้ซึ่งคุณค่าของความเป็นมนุษย์ของตน (จุฑามณี สมบูรณ์สุทธิ, 2546) การต่อสู้และตอบโต้ของแม่น้ำก็เช่นกัน แม่น้ำไม่ได้ใช้วิธีรุนแรง หลังรอดตายจากสงครามในเวียดนามและลาว แม่น้ำได้สร้างความหมายให้กับตัวเองว่าเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณของชาวบ้าน และเมื่อต้องต่อสู้กับอำนาจรัฐ เขาก็ได้ใช้อำนาจของตัวเองบอกกับชาวบ้านถึงความอุดมสมบูรณ์ของแม่น้ำสายนี้ (แม่น้ำสายนี้ไม่เคยแห้งขอดหรือขาดแคลน ปลายนาชนิดหาได้ เหลืออยู่เหลือกิน) ชาวบ้านจึงเห็นว่า หากรัฐเปิดประตูเขื่อนแล้ว ชาวบ้านก็จะสามารถประกอบอาชีพจับปลาได้ ความคิดความเชื่อเหล่านี้หล่อหลอมนำไปสู่ความศรัทธาในสิ่งเดียวกัน และทำยี่ที่สุดก็รวมเป็นพลังเพื่อที่จะต่อสู้กับอำนาจรัฐ เรียกร้องให้รัฐทำการเปิดประตูเขื่อน จะเห็นได้ว่า แม่น้ำได้ต่อสู้กับอำนาจรัฐ โดยใช้ความศรัทธาของชาวบ้านที่สร้างขึ้นมาจากอำนาจของตัวเอง

ส่วนเรื่องสั้น ดาวหลังม่าน ของ มะลิ ณ อุษา ที่มีตัวละครอย่าง “ค่านาง” นั้น เป็นการสร้างความหมายใหม่ให้กับพื้นที่ โดยตัวละครอย่างค่านางนั้น ตัดสินใจที่เดินทาง

กลับบ้านเกิด หลังจากที่เธอหอบความฝันเข้าไปเผชิญโชคในเมืองหลวง การเป็นนางละคร ไม่ใช่สิ่งที่เธอวาดฝันวาดหวังไว้อีกต่อไป เธอค้นพบจุดหมายปลายทางใหม่ และพบว่าสิ่งที่เธอเลือกนั้นไม่ใช่จุดหมายที่สำคัญในชีวิต คำนางจึงตัดสินใจมุ่งคืนสู่สถานบ้านนา

คำนางกระซิบกระปैयाส์ซัดไว้กับไหล ผู้กำกับหมวดเพิ่มยังไม่ตื่นจากหลับไหล เมื่อคืนเขาหลับไปกับรายชื่อของผู้สนับสนุนและสมุดบัญชี กว่าเขาจะรู้สึกตัว รถประจำทางสายอีสานก็คงพาเธอมุ่งหน้าสู่ดินแดนที่ราบสูงแล้ว คำนางเอนหลังฟังเบาะรถด้วยความรู้สึกเปี่ยมสุข เธอพบภาพความฝันที่อุตุสำหรับเดินทางไปค้นหาแล้ว แท้ที่จริงมันไม่ได้อยู่ที่แสงไฟบนเวทีเลย มันอยู่ในใจของคนบนเวทีต่างหาก

พรุ่งนี้ นางสาวคำนางก็จะเล่นบทชีวิต เป็นดาวทอแสงบนเวทีแห่งทุ่งรวงทองที่แสงงดงามแห่งนั้น

(ดาวหลังม่าน: 306)

หลังจากใช้ชีวิตในเมืองใหญ่ คำนางก็รู้ว่าสิ่งที่ตัวเองต้องการคืออะไร ก่อนที่คำนางจะเดินทางเข้าสู่เมืองหลวงนั้น คำนางให้คุณค่าและความหมายของพื้นที่นั้นว่าคือพื้นที่ที่จะพาเธอเดินไปสู่ความฝันที่มุ่งหวังเอาไว้ แต่ท้ายที่สุดความหวังของเธอก็พังทลายลง เธอรู้ว่ามันไม่มีทางเป็นจริง และเธอก็พบว่าความฝันที่จะเป็นนางละครของเธอนั้นไม่ได้ให้คุณค่าและความหมายได้กับตัวเธออีกแล้ว พื้นที่ความเป็นเมืองจึงเป็นพื้นที่ที่เธอปฏิเสธ หลังจากนั้นเธอก็คิดถึงเพียงบ้านท้องไร่ท้องนาซึ่งเป็นบ้านเกิด ความหมายของบ้านเกิดของเธอเปลี่ยนไป

การปฏิเสธเมืองหลวงของคำนางคือการปฏิเสธความเป็นศูนย์กลาง ความหมายของเมืองหลวงสำหรับคำนางนั้นเปลี่ยนไปแล้ว เช่นเดียวกับความหมายของชนบทที่คำนางรู้สึกว่าเป็นอาจเป็นเวทีที่เธอจะแสดงได้สมบทบาทและเป็นจริงที่สุด เป็นเวทีที่เธอจะมีความสุขที่สุด

ท้ายที่สุดเราจะเห็นว่า ตัวละครอย่าง “เฒ่าจ๋า” และ “คำนาง” ต่างก็มีวิธีตอบได้ความเป็นคนชายขอบที่แตกต่างกัน เฒ่าจ๋า ได้ตอบได้กับอำนาจของรัฐ ด้วยการหลอมรวมความศรัทธาของชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านเห็นว่า แม่น้ำนั้นไม่ใช่ของรัฐ แต่คือของชาวบ้าน เป็นของธรรมชาติ เป็นของเทวดาคารักษ์ เป็นแหล่งทำมาหากิน เป็นแม่น้ำที่อุดมสมบูรณ์ การที่รัฐเข้ามากำกับดูแลและควบคุมโดยไม่ได้รับความยินยอมจากชาวบ้าน ทำให้พวกเขาต้องลุกขึ้นมาต่อสู้ ทว่าเฒ่าจ๋าก็ไม่ได้มีอาวุธร้ายแรงใดๆ ที่พอจะสู้กับคนของรัฐได้ มีเพียง

ความศรัทธาที่ถูกหล่อหลอมอย่างเข้มแข็งเป็นอำนาจในการต่อรองกับรัฐ ขณะที่ค่านางหันหลังให้กับเมืองหลวง และให้คุณค่าความหมายใหม่กับบ้านเกิดของตัวเอง ค่านางปฏิเสธศูนย์กลางและไม่คิดจะกลับเข้าไปอีก เมืองหลวงไม่ได้มีสิ่งที่คุณแสวงหา ไม่มีความฝันให้คุณแสวงหา เธอค้นพบว่าความสุขของเธออยู่ที่ห้องไร้ออกซิเจน ตัวละครทั้งสองคนอย่างเฉาจ้าและค่านางจึงเป็นตัวละครรักและหวงแหนถิ่นฐานแหล่งกำเนิดของตัวเอง

กลวิธีของผู้เขียนในการตอบโต้ความเป็นคนชายขอบ

การศึกษางานวรรณกรรม ส่วนหนึ่งที่เราจะหลงลืมหรือละเลยไม่ได้คือ “กลวิธีของผู้เขียน” ไม่ว่าจะเป็นการบรรยาย บทสนทนา ฉาก หรือท่วงท่าการแสดงออกของตัวละคร ทั้งหมดนี้เกิดจากการที่นักประพันธ์เขียนและต้องการสื่อสารให้ผู้อ่านรับรู้ถึงความคิดหรือสารในเรื่องราว การเขียนถึงตัวละครอีสานเช่นเดียวกัน ย่อมหนีไม่พ้นภูมิหลังหรือบริบทของความเป็นคนอีสาน หรือสิ่งแวดล้อมของภูมิภาค ตัวละครอีสานอย่าง “ณัฐ” ในเรื่องสั้น “เฉาจ้า” ในเรื่องสั้นฆาตกร หรือ “ค่านาง” ในเรื่องสั้นดาวหลังม่าน จึงเป็นตัวละครอีสานที่นำเสนอความคิดของผู้เขียนหรือของคนอีสาน ที่มีต่อผู้อื่นหรือสังคมสิ่งแวดล้อมรอบข้าง

ในเรื่องสั้น “เฉาจ้า” ของ เสาวรี ซึ่งเป็นเรื่องสั้นของหนุ่มอีสานอย่าง “ณัฐ” ที่จะกลับบ้านเพื่อมาประกอบอาชีพชาวนากับแฟนสาวชาวกุ้ง ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า น้ำเสียงของผู้ประพันธ์ในเรื่องนั้นค่อนข้างเป็นน้ำเสียงประชดประชัน รวมทั้งตอกย้ำความเป็นคนอีสาน ซึ่งอาจเป็นความน้อยเนื้อต่ำใจหรือคับข้องใจที่คนอีสานยังถูกมองและให้ความหมายที่ไม่แตกต่างไปจากอดีต หรือถูกให้ความหมายจากสายตาของคนนอก ตัวละครอย่างณัฐ ซึ่งเป็นคนอีสาน จึงมีท่วงท่าและบทสนทนาที่เสียดสี กระแนะกระแหน ประชดประชัน เช่นตอนที่ณัฐพาแฟนสาวเดินชมเกาะสมุย ก่อนที่จะพาเธอกลับบ้านเพื่อมาเป็นชาวนา

“โรงแรมทั่วสมุยมีแต่คนบ้านผม”

“จริงหรือ”

ผมยิ้มหยัน

“แล้วใครทำนา ใครปลูกข้าวให้เรากิน” หล่อนถามสิ่งที่ไม่ควรถาม

“คนที่ยังโง่เหมือนควายโง่ละ” ผมกระแทกเสียง

(“เฉาจ้า” : 72)

ถ้อยคำที่ณัฐตอบโต้ออกไปนั้น สื่อให้เห็นว่า คนเมืองหลวงนั้นยังมองว่า คนอีสาน ต้องมีอาชีพทำนาเท่านั้น การทำนาเป็นเรื่องของคนอีสาน การกล่าวถึงควายที่มีลักษณะไ้ ก็เป็นการเปรียบเทียบชวนา กับควาย ไ้กับชวนา ทนดักคานทำนามาตั้งแต่ บรรพบุรุษ และยากจนแร้นแค้นอึดคึดมาจนถึงปัจจุบัน ความยากจนของชาวอีสานยืนยัน ได้จากบทสนทนาของณัฐกับแพนสาว

หล่อนทำหน้าที่ประหลาด เมื่อผมพาหล่อนเดินไปเรื่อยๆ ผมถามหล่อนว่า
“เป็นยังไงบ้าง”

“ทำไมคนอีสานมาอยู่ที่นี่มากมาย” หล่อนถาม

“คนอีสานมีอยู่ทุกที่” ผมตอบ “และอยู่อย่างยากจนได้ทุกที่เหมือนกัน”

(ซ้ำบายตีป้: 72)

นอกจากถูกมองว่าไ้เหมือนควายแล้ว ยังถูกมองว่าจนได้ทุกที่ คนอีสานดูเหมือน จะไม่มีอะไรดีหรือลื้มตาอ้าปากได้ ประกอบอาชีพชวนาที่ยากจน ออกจากบ้านเกิด อยู่ใน ทุกพื้นที่บริเวณก็ัยยากจนอยู่เช่นเดิม บทสรุปของคนอีสานจึงไม่พ้นคำว่า ไ้ จน เจ็บ อย่างที่เคยได้นิยามเอาไว้

เห็นหรือยังชีวิตชวนา กว่าจะได้ข้าวแต่ละเม็ด เห็นอัยยากแคไหน ผมอยาก
ให้คุณมาเห็น”

“ต่อไปฉันจะกินข้าวให้หมดทุกเม็ด” หล่อนพูด

“สมัยก่อนเราใช้ควายนวดข้าว โดยการให้ควายเดินเหยียบฟอนข้าว เม็ดข้าว เปลือกจะหลุดออกมา ควายกับชวนาทำงานด้วยกันมานาน แต่ทั้งควาย และชวานาก็ถูกมองว่าไ้... เคยได้ยินไ้ใหม่กว่าไ้เหมือนควาย แล้วก็พวก ชวนาในกระทรวงสาธารณสุขก็เป็นพวกไ้...จน...เจ็บ ผมอยากจะทำไ้ให้ ด้วยซ้ำไปว่า เจ็บแล้วไม่จำ!”

(ซ้ำบายตีป้: 75-76)

การถูกนิยาม การให้ความหมายของความเป็นอีสานเหล่านี้ หากมองในแง่ร้ายเสียง ของนักเขียนแล้ว ก็อาจสามารถบอกได้ว่า การพยายามย้าให้เห็นตรงจุดนี้หลายครั้ง ก็เพื่อ ที่จะแสดงน้ำเสียงของการประชดประชัน การเสียดเย้ย หยอกล้อกับวาทกรรมชุดเดิม เพื่อให้ เห็นว่าผู้เขียนเองก็รับรู้ถึงวาทกรรมชุดนี้ แต่ที่ต้องตอกย้าและเอ่ยถึงผ่านตัวละคร

อยู่หลายตอน ก็เพื่อนัยยะบางอย่างของการโต้ตอบ คนอีสานในยุคปัจจุบันรู้ว่า ทำไมตัวเองถึงโง่ (ค่านาง) ทำไมตัวเองถึงจน (หนี้) และทำไมตัวเองถึงเจ็บ (เฒ่าจ๋า)

ส่วนหนึ่งที่ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตคือ นักเขียนนั้นสร้างตัวละครอีสานขึ้นมาจากองค์ประกอบของความเป็นชายขอบ ไม่ว่าจะเป็นตัวละครอีสานที่ยากจน ถูกอำนาจรัฐหรือศูนย์กลางบีบบังคับ และเป็นผู้ไม่ได้รับการศึกษาหรือด้อยโอกาสทางการศึกษา ทว่านักเขียนเองนั้น ก็ได้สร้างให้ตัวละครตอบโต้ตัวละครอื่นๆ ที่มีสถานะเหนือกว่าตัวเอง ที่เห็นได้ชัดคือเรื่องของการศึกษา เรารับรู้กันว่าคนส่วนกลาง คนเมืองหลวง หรือผู้มีอำนาจเป็นผู้ที่ได้รับโอกาสทางการศึกษามากกว่าผู้คนในชนบท ทว่าตัวละครอีสานเหล่านี้ก็ได้ตอบโต้ความเป็นชายขอบทางความรู้ อย่างตอนที่ค่านางตัดสินใจกลับบ้านเกิดของเธอ เธอได้พูดคุยกับชายหนุ่มคนหนึ่ง

ชายหนุ่มมองเธออย่างไม่เข้าใจ ทั้งชื่นชมและประหลาดใจ

“ผมซักไม่แน่ใจแล้วสิครับ ว่านางเป็นแค่เด็กบ้านนอกไม่มีการศึกษาอย่างที่เคยบอก”

“นางเป็นอย่างนั้นจริงๆ ค่ะ แต่ต่อให้มีการศึกษาสูง นางก็อาจจะไม่เข้าใจก็ได้ ถ้านางไม่ผ่านการเรียนรู้มาจาก...ชีวิต” ค่านางตอบเขายิ้มๆ

(ดาวหลังม่าน: 304)

ตลอดเวลาที่ผ่านมา นั้น ชายหนุ่มมองว่าค่านางเป็น “เด็กบ้านนอก” และ “ไม่มีการศึกษา” เป็นเด็กที่มาจากภาคอีสาน ต้องดิ้นรนและต่อสู้ แต่ท้ายที่สุดค่านางก็เข้าใจทุกอย่างด้วยตัวเองว่าเมืองหลวงไม่ได้มีสิ่งที่ดีไปกว่า และ “ต่อให้มีการศึกษาสูง” เธอก็อาจจะไม่เข้าใจอะไรเลยก็ได้ เพราะชีวิตคือการเรียนรู้ของจริง มากกว่าการศึกษาที่เรียนเพียงเพื่อที่จะข่มคนอื่น หรือเอาไรต์เอาเปรียบคนอื่น อย่างที่ค่านางได้ประสบพบเจอมา

กรณีของค่านางนั้น ยังเป็นการตอบโต้ที่ดูไม่ค่อยรุนแรง ต่างกับเฒ่าจ๋า ที่ได้ตอบโต้ผู้มีการศึกษาอย่าง “นายกรัฐมนตรีนรี” ถึงปัญหาของการเปิดปิดเขื่อน อย่างถึงพริกถึงขิง

แต่ในวันลงมติ นายกรัฐมนตรีกลับคัดค้านผลการศึกษาวิจัย โดยมองว่าไม่สมเหตุสมผล กระทบต่อภาคเกษตรกรเหนือเขื่อนและคนเลี้ยงปลาในกระชัง จึงมีมติให้เปิดเขื่อนเพียง 4 เดือน เฉพาะหน้าฝน !!

“บักชัวชาติเฮีย มิ่งสิให้กูมีอยู่มีกินปีละสี่เดือนท่อนันบ้อ เป็นดอกเตอร์ดอก
แ-ดห้าหยังบ่ใช่องานวิจัย แล้วมิ่งให้พวกกูเฮ็ดหาพ่อหาแม่มีงบ้อ ขอให้แม่
ธรมี่สูบมิ่ง ให้แม่คงคาบิบคอหอยมิ่ง” เฒ่าจ้ำระเบิดอารมณ์สาปแช่ง

(มาตรา: 41)

จากประโยคที่ยกมานั้นพบว่า เฒ่าจ้ำไม่ได้โจมตีหรือตำหนายกัรัฐมนตรีอย่างไร
เหตุผล แต่เฒ่าจ้ำได้อ้างถึงการท่ววิจัยที่ผ่านการศึกษามาแล้วเป็นอย่างดี และเชื่อว่านายก
รัฐมนตรีที่มีดีกรีระดับดอกเตอร์นั้นต้องเชื่อถืองานวิจัย ทว่ากลับตรงกันข้าม คำตอบของ
นายกได้ทำให้สิ่งที่เฒ่าจ้ำเชื่อถือได้พังทลายลง ความเป็นดอกเตอร์หรือระดับของการศึกษา
ที่สูงก็ไม่ได้เป็นตัวบ่งชี้ความถูกต้องหรือเข้าใจหัวอกของชาวบ้าน ระบบการศึกษาหรือระดับ
ของการศึกษาจึงถูกสันคลอน

จากเรื่องสั้นทั้ง 3 เรื่องจะพบว่า ตัวละครอย่างค่านางและเฒ่าจ้ำต่างมีกลวิธีการ
ตอบโต้ที่แตกต่างกัน ค่านางนั้นดูประนีประนอมและอ่อนโยน แต่ก็ชี้ให้เห็นว่าคนบ้านนอก
ขอบชนบทนั้นก็ไม่ได้ด้อยไปกว่าคนอื่นเมื่อได้รู้จักของตัวเอง ขณะที่เฒ่าจ้ำและณัฐ เลือกใช้
วิธีการตอบโต้ที่ดูทั้งรุนแรง ปรชชตประชัน กระแทกกระทั้น ด้วยน้ำเสียงที่แสดงออกเหมือน
จะตอกย้ำ น้อยเนื้อต่ำใจ และทำที่ที่ไม่ยินยอม

ทั้งหมดที่กล่าวมานั้นจึงเป็นกลวิธีของผู้เขียนในการตอบโต้ความเป็นคนชายขอบ
ที่ผู้เขียนเลือกให้ตัวละครแสดงออกผ่านการสนทนา ลักษณะนิสัย ท่าที ความรู้สึกนึกคิด
เหล่านี้เป็นสิ่งที่ถูกส่งผ่านมาจากผู้เขียนที่เป็นผู้เล่าเรื่องและต้องการสื่อสารประเด็นและสาร
สำคัญไปสู่ผู้อ่านซึ่งเป็นผู้ทำหน้าที่ถอดรหัส ตีความ และผลิตความหมายขึ้นมา

บทสรุป

ตัวละครอีสานกับการตอบโต้ความเป็นคนชายขอบในเรื่องสั้นรางวัลนายอินทร์
อะวอร์ด ในการวิจัยนี้ได้หยิบยกตัวอย่างเรื่องสั้นเพื่อมาเป็นกรณีศึกษาจำนวน 3 เรื่อง เพื่อ
ให้เห็นวิธีที่ตัวละครอีสานใช้ตอบโต้ความเป็นคนชายขอบ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการศึกษา การ
สร้างความหมาย ตัวตน อัตลักษณ์ และพื้นที่ที่ขึ้นมาใหม่ รวมถึงศึกษาว่านักเขียนมีกลวิธี
ตอบโต้ความเป็นคนชายขอบอย่างไร ทั้งน้ำเสียง ลีลา บทสนทนา หรือการบรรยายที่ปรากฏ
ในเรื่องสั้น ผลการศึกษาพบว่า ตัวละครอีสานในเรื่องสั้นมีการตอบโต้ความเป็นคนชายขอบ
2 วิธี คือ 1) ตัวละครอีสานในเรื่องสั้นมีความทะเยอทะยานที่จะศึกษาเล่าเรียนในระดับที่สูง
ขึ้น เพื่อจะประกอบอาชีพที่สามารถเลี้ยงดูตัวเองและดูแลครอบครัวได้ ไม่ต้องตกเป็นลูกจ้าง
หรือแรงงานราคาถูก 2) ตัวละครอีสานที่ได้สร้างความหมายให้กับตัวเอง เพื่อที่จะเป็นพลัง

ในการต่อสู้กับศูนย์กลางและอำนาจรัฐ รวมไปถึงสร้างความหมายใหม่ให้กับความเป็นเมืองและความชนบท ตัวละครอีสานมีการปฏิเสธเมืองหลวงแล้วหันมาอมรับและให้คุณค่ากับต่างจังหวัดหรือชนบท เมืองไม่ใช่ภาพของความสวยงามอย่างที่เคยฝันอีกต่อไป ในส่วนของกลวิธีของนักเขียนนั้น พบว่านักเขียนมีการตอบโต้ความเป็นคนชายขอบ 2 วิธี คือ 1) ผ่านการบรรยายหรือบทสนทนาที่ดูทั้งรุนแรง ประชดประชัน กระแทกกระทั้น น้ำเสียงที่แสดงออกดูเหมือนจะตอกย้ำ น้อยเนื้อต่ำใจ 2) ผ่านการบรรยายหรือบทสนทนาที่ดูอ่อนโยน ประณีประนอม แต่ก็ยังเป็นน้ำเสียงที่แฝงไว้ด้วยความเห็นอกเห็นใจและเข้าใจอยู่ในที่ วิธี การตอบโต้ทั้งสองของผู้เขียน แม้เป็นการตอบโต้ที่มีลักษณะแตกต่างกัน แต่เป็นการตอบโต้ ความเป็นคนชายขอบของตัวละครอีสานด้วยท่าทีและน้ำเสียงที่จริงจังและจริงใจ

ท้ายที่สุดพบว่า แม้ตัวละครอีสานจะคงลักษณะในแบบฉบับอยู่ แต่ก็มีความเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการไปตามยุคสมัย ไม่ว่าจะเป็นความรู้สึกนึกคิด การแสดงออก การลุกขึ้นต่อสู้ การตอบโต้ ความพยายามที่จะสร้างอำนาจเพื่อต่อรอง ไม่ยอมจำนนต่อโชคชะตาอย่างอดีตที่เคยเป็นมา เท้าทันสังคมและการเมือง รวมทั้งเข้าถึงข้อมูลข่าวสารและกล้าตัดสินใจในเรื่องราวต่างๆ ได้ด้วยตัวเอง

บรรณานุกรม

- กิติวัฒน์ ตันทะนันท์. (2553). **บ้านสัตว์เลี้ยง**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- จุฑามณี สมบูรณ์สุทธิ. (2546). **หญิงชรา ความจน คนชายขอบ : ชีวิตริมฟุตบาทของหญิงชราขอทาน**. วิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชูศักดิ์ วิทยาภัก. (2541). **สังคมศาสตร์กับการศึกษาคนชายขอบ**. วารสาร **สังคมศาสตร์**, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- นทธีศศิริมล. (2551). **ดอยรวก**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง. พัฒนา กิติ
ภาษา. (2557). **สู่ถิ่นอีสานใหม่**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิภาษา.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2524). **พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ — ไทยฉบับราชบัณฑิต
สถาน**. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- รื่นฤทัย สัจจพันธุ์. (2556). จาก ฟ้ายับกัน ถึง เพชรพระอุมา. **ออล แม็กกาซีน**, 7(11).
วิทยากร โสวัตร. (2552). **ฆาตกร**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2549). **“พลั้งลาว” ชาวอีสาน มาจากไหน**. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สุริยา สมุทคุปดี และพัฒนา กิติภาษา. (2542). **มานุษยวิทยากับโลกาภิวัตน์. รวม
บทความ นครราชสีมา : ห้องไทยศึกษานิตน์, สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี**.
- สุริชัย หวันแก้ว. (2541). **ปัญหาทัศนวิสัยของสังคมท่ามกลางวิกฤต : คนชายขอบกับภัย
เชิงวิชาการสื่อ**. วารสาร **นิเทศศาสตร์**, 16.
- สุริชัย หวันแก้ว. (2550). **คนชายขอบ : จากความคิดสู่ความจริง**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2542). จากคนนอกสู่คนชายขอบ. **ศิลปวัฒนธรรม**, 20(12), 69-76.

